

УДК 3НЗ (086.48) : 371.015.3.015.6

Г.Ф. Москалик

МОДЕЛЬ ДОПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ УЧНЯ В УМОВАХ ОСВІТНЬОГО ОКРУГУ: ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Стаття «Модель допрофесійної підготовки учня в умовах освітнього округу: психолого-педагогічний та економічний аспект» присвячена спробам розробки моделі допрофесійної підготовки учня в умовах освітнього округу.

Ключові слова: професійне самовизначення, старшокласники, особистість, професійна готовність.

Статья «Модель допрофессиональной подготовки ученика в условиях образовательного округа: психолого-педагогический и экономический аспект» посвящена попыткам разработки модели допрофессиональной подготовки ученика в условиях образовательного округа.

Ключевые слова: профессиональное самоопределение, старшеклассники, личность, профессиональная готовность.

The article “The model of student’s pre-professional training under the circumstances of an educational district: psychological, educational and economic aspects” is devoted to the attempts of developing a model of student’s pre-professional training under the circumstances of an educational district.

Keywords: professional self-determination, senior pupils, personality, professional preparedness.

Постановка проблеми. Соціально-економічні зміни, що мають місце в умовах переходу до ринкових відносин, вимагають нових підходів у формуванні особистості школяра. Дедалі гострішою стає залежність місця держави в цивілізованому світі від її можливостей у створенні умов для вільного самовизначення громадян, набуття ними доступних знань і професійної майстерності, самореалізації в тій галузі, де найповніше можна проявити свої обдарування. Успішне вирішення цієї проблеми в основному залежить від позитивних результатів у формуванні особистості майбутнього працівника на всіх етапах його шкільного життя.

© Москалик Г.Ф., 2013

Створення, побудова, реформування та модернізація освітньої системи шкільного округу повинні здійснюватися відповідно до завдань, сформульованих в Національній доктрині розвитку освіти України [8; с.1-2], Концепції профільного навчання в старшій школі [5; с.2-7].

Національною доктриною розвитку освіти України передбачено, що пріоритетними напрямками державної політики щодо розвитку освіти є: особистісна орієнтація освіти; формування національних і загальнолюдських цінностей; створення для громадян рівних можливостей у здобутті освіти; постійне підвищення якості освіти, оновлення її змісту та форм організації навчально-виховного процесу; розвиток системи безперервної освіти та навчання протягом життя; пропаганда здорового способу життя; розширення україномовного освітнього простору; забезпечення освітніх потреб національних меншин; забезпечення економічних і соціальних гарантій для професійної самореалізації педагогічних, науково-педагогічних працівників, підвищення їхнього соціального статусу; розвиток дошкільної, позашкільної, загальної середньої освіти у сільській місцевості та професійно-технічної освіти; органічне поєднання освіти і науки, розвиток педагогічної та психологічної науки, дистанційної освіти; запровадження освітніх інновацій, інформаційних технологій; створення індустрії сучасних засобів навчання і виховання, повне забезпечення ними навчальних закладів; створення ринку освітніх послуг та його науково-методичного забезпечення; інтеграція вітчизняної освіти до європейського та світового освітніх просторів.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблеми професійної орієнтації учнів шкіл в Україні в різні періоди розглядалися багатьма дослідниками Є.Клімовим [4; с.118-211], І.Назімовим [7; с.22-35], М.Ретивих, В.Симоненком [12; с.53-125], Б.Федоришиним [18; с.3-17], В.Ярошенком [22; с.56-98] та іншими. Вони зосереджувалися на різних аспектах даної проблематики в умовах соціалістичної планової економіки радянської держави. Висунуті ними положення переглянуті відповідно до сучасних умов профільного навчання.

Опрацювання пласту науково літератури ми дійшли висновку, що науковим обґрунтуванням профорієнтації молоді займалися вчені та педагоги-практики з XIX століття (Л.М.Макарова); за часів царату в Росії (Н.О.Талалуєва [17; с.4-12]), в післяжовтневий період (Н.К.Крупська [6; с.24-37]). Розвиток профорієнтаційної роботи в СРСР здійснювався поетапно: у 20-30 рр. XX ст.; 30-50 рр. XX ст.;

50-80 рр. XX ст. (М.М. Захаров, Т.П. Колісник, І.М. Назимов, С.М. Чистякова).

Різкі зміни соціально-політичних умов в СРСР в кінці 90 рр. XX ст. зумовили відновлення досліджень в галузі професійної орієнтації, її теоретичних та методичних основ (Б.О. Федоришин) [19;с.150-161]. Початок ХХІ століття осяяний для української системи профільного навчання дослідженнями вчених-педагогів щодо: профорієнтації на педагогічну професію (О.Г. Балл, В.А. Денисенко, І.А. Зязюн [10;с.222-319]), дослідження розвитку технічних здібностей школярів (В.К. Сидоренко [16;с.3-9]), професійного самовизначення старшокласників (О.І. Вітковська [1; с.27-58], В.Є. Кавецький [3; с.117-120]) врахування індивідуально-психологічних особливостей учнів при організації профільного навчання (Т.М. Пазюченко [9;с.1-5], В.В. Рибалка [13;24-38]). Заслужують на увагу останні дослідження проблеми організації профільного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах (А.П. Самодрин [14;с.60-63]) та закладах сільської місцевості (Н.І. Шиян [21;с.3-5]).

Дослідником А.П.Самодрином сформульовано структуру допрофесійної підготовки школяра [15;с.207-301], але дана модель потребує розширення та удосконалення під поглядом на проблему крізь призму функціонування допрофесійної підготовки учнів навчальних закладів в умовах освітнього регіону.

Основою переходу до інноваційної моделі розвитку сучасної системи освіти України повинні стати допрофесійна підготовка учнів загальноосвітніх шкіл в умовах освітнього регіону.

Мета та завдання нашого дослідження полягають у розробці дієвої моделі допрофесійної підготовки учнів загальноосвітніх шкіл, у виробленні принципів та умов взаємодії всіх елементів системи в умовах навчально-освітнього регіону.

Практична спрямованість нашої роботи полягає у підготовці рекомендацій керівникам закладів та установ освіти щодо організації роботи по впровадженню допрофесійного навчання в загальноосвітніх школах в умовах освітнього округу.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування результатів досліджень. Головна мета майбутньої системи освіти в таких підходах полягає у створенні умов для успішного навчання і виховання, розвитку і самореалізації кожної особистості, формування покоління, здатного навчатися упродовж всього життя та розбудовувати громадянське суспільство.

Допрофесійна підготовка учня повинна допомогти школі запровадити диференціацію, тобто припинити процеси навчання всіх однаково, враховувати індивідуальні особливості учнів, створити умови для самоствердження та самореалізації кожної особистості.

Профільне навчання, допрофесійна підготовка передбачає об'єднання учнів у відносно однорідні та стабільні групи за метою та розвитком, в яких навчання буде здійснюватися за програмами і підручниками, що різняться за змістом, обсягами викладу матеріалу, вимогами до знань, умінь та дій школярів.

Допрофесійна підготовка учнів в загальноосвітній школі в умовах регіону покликана виробити прагнення:

1. ще в шкільному віці навчитися початковим професійним вмінням, виробити необхідні якості та вміння, прагнення до набуття знань за специфікою майбутнього фаху;
2. об'єктивно аналізувати власну успішність, рівень сформованості знань з того чи іншого навчального предмета;
3. сформувати самостійні вміння вирішувати власні перспективні професійні напрями та обирати заклад навчання та майбутню професію.

Вченим О.Єгоровим чітко сформульовано мету профільного навчання – забезпечення можливостей для рівного доступу учнівської молоді до здобуття загальноосвітньої профільної та початкової допрофесійної підготовки, неперервної освіти впродовж усього життя, виховання особистості, здатної до самореалізації, професійного зростання й мобільності в умовах реформування сучасного суспільства. Профільне навчання спрямоване на набуття старшокласниками навичок самостійної науково-практичної, дослідницько-пошукової діяльності, розвиток їхніх інтелектуальних, психічних, творчих, моральних, фізичних, соціальних якостей, прагнення до саморозвитку та самоосвіти.

Основними завданнями допрофесійної підготовки учнів загальноосвітніх шкіл дослідник О.Єгоров вбачає у: створенні умов для врахування й розвитку навчально-пізнавальних і професійних інтересів, нахилів, здібностей і потреб учнів старшої школи в процесі їхньої загальноосвітньої підготовки; виховання в учнів любові до праці, забезпечення умов для їхнього життєвого і професійного самовизначення, формування готовності до свідомого вибору і оволодіння майбутньою професією; формування соціальної, комунікативної, інформаційної, технічної, технологічної компетенцій учнів на допрофесійному рівні, спрямування молоді

щодо майбутньої професійної діяльності; забезпечення наступно-перспективних зв'язків між загальною середньою і професійною освітою відповідно до обраного профілю [2; с.32-36].

Профільне навчання ґрунтується на таких принципах: фуркації (розподіл учнів за рівнем освітньої підготовки, інтересами, потребами, здібностями і нахилами); варіативності й альтернативності (освітніх програм, технологій навчання і навчально-методичного забезпечення); наступності та неперервності (між допрофільною підготовкою і профільним навчанням, професійною підготовкою); гнучкості (змісту і форм організації профільного навчання, у тому числі дистанційного; забезпечення можливості зміни профілю); діагностико-прогностичної реалізованості (виявлення здібностей учнів з метою їх обґрунтованої орієнтації на профіль навчання).

Вчений В.Химинець стверджує, що на практиці можуть бути зреалізовані такі моделі профільного навчання:

1. опорна школа — виконує роль ресурсного центру;
2. освітній округ — добровільне об'єднання ЗНЗ за територіальною ознакою;
3. профільна школа інтернатного типу;
4. міжшкільний навчально-виробничий комбінат;
5. профільне навчання за індивідуальним планом;
6. міжшкільні профільні групи. [20; с.205-333.]

Вважаємо, що багаторічна праця вчених — педагогів в своїй більшості розкрила питання організації профільного навчання та допрофесійної підготовки в загальноосвітній школі в багатогранності різних ракурсів та аспектів, але організація цього процесу в умовах освітнього округу є нерозкритою.

Освітній округ — це добровільне об'єднання загальноосвітніх шкіл різних форм і типів власності *між собою* та іншими навчальними закладами та установами. У межах освітнього округу може визначатися опорна школа. Опорна старша школа створюється як правило у межах освітнього округу, переважно у сільських районах, і виконує роль «ресурсного центру» в об'єднанні кількох загальноосвітніх навчальних закладів. Вона, маючи достатній матеріальний і кадровий потенціал, забезпечує ту частину профільної підготовки, яку не може реалізувати та чи інша школа [11; с.2-4].

Сьогодні різноманітні моделі організації допрофесійної підготовки розробляються і адаптуються в освітньому просторі України окремо взятими навчальними закладами.

Нами проведено аналіз частини цих моделей, що дозволило виявити ряд суттєвих недоліків:

1. Представлені моделі не характеризують допрофесійну підготовку як цілісну систему — вони відображають діяльність школи в якомусь окремому, хоча й удосконаленому, аспекті роботи.

2. Багато з моделей представляє допрофесійну підготовку як поглиблене вивчення окремих предметів чи груп предметів. При цьому якісно освітній процес не змінюється.

3. Допрофесійна підготовка в основному зорієнтована на високопідготовленого та здібного учня, що має на меті вступ до вищого навчального закладу та здобуття вищої освіти. При цьому зміст освіти має в основному академічну спрямованість.

4. Спосіб організації навчально-виховного процесу. Традиційне формування профільних класів не в повній мірі задовольняє різноманітність інтересів учнів.

Вказані недоліки різних моделей допрофесійної підготовки свідчать про те, що стихійні, науково не виважені процеси формування моделей профільного навчання повинні регулюватися на рівні округу чи біосферного регіону.

Саме тому природньо виникає потреба у створенні моделі допрофесійної підготовки на рівні регіону. Координатором роботи по впровадженню та дії механізму допрофесійної підготовки в загальноосвітніх школах на рівні регіону повинна стати рада округу. Саме вона (рада округу) повинна задавати єдиний для усіх загальноосвітніх навчальних закладів біосферного регіону вектор перетворень, єдині підходи до організації даної роботи. Насамперед це стосується цілей допрофесійної підготовки. Системоутворюючою метою допрофесійної підготовки ми визначаємо соціальне самовизначення особистості.

Головний підсумок допрофесійної підготовки полягає в тому, щоб старшокласник володів навичками самостійного конструювання особистої траєкторії свого розвитку на основі співвідношення своїх здібностей та потреб.

Сутність профільної школи полягає в її універсальності. Кожна загальноосвітня школа — профільна школа. Кожна дитина в ній буде свою освітню траєкторію.

На регіональному рівні задається система принципів допрофесійної освіти, яка буде, з одного боку, задавати цілісність навчального процесу, а з іншого, розкривати шляхи удосконалення окремих його складових.

Визначимо основні принципи профільної освіти:

1. фундаментальність освіти та направленість її на розвиток соціального самовизначення (вимагає правильного співвідношення фундаментальності та технологічності);

2. зв'язок теорії з практикою (теорії необхідно будувати на основі досвіду учнів, а нові теоретичні положення треба довести до стадії операцій та технологій);

3. діяльнісний підхід (повноцінне професійне самовизначення особистості можливе лише тоді, коли учні відчули свої сили в різних сферах соціальної практики та професійної діяльності ще в період навчання у школі).

Принципи, що розкривають підходи до організації допрофесійної підготовки:

1. відкритості освітніх систем (взаємодія та співпраця різних типів систем: початкової, середньої, професійно-технічної, вищої, додаткової освіти для консолідації зусиль з метою самовизначення учнів загальноосвітніх шкіл регіону);

2. поєднання індивідуальних та колективних форм навчання (гармонійне поєднання цих форм в умовах загальноосвітньої школи регіону);

3. саморозвитку та самоорганізації (кожна освітня система самостійно вибудовує шлях свого розвитку в умовах регіональної моделі).

Отже, визначена вище система принципів – це по суті і є рекомендаціями до створення регіональної моделі.

Зміст допрофесійної підготовки полягає в трьох компонентах замовлення на освіту: державному (містить у собі вимоги, що забезпечують єдність освітнього простору держави та інтеграцію особистості в систему світової культури, виражається державне замовлення у предметах інваріантної складової навчального плану, гарантує виконання вимог державного стандарту освіти), регіональному (відображає специфіку профільної освіти біосферного регіону, тісно пов'язана та забезпечує побудову індивідуальної траєкторії розвитку кожного учня в умовах загальноосвітньої школи регіону, за формою – єдиний у регіоні реєстр курсів, предметів різноманітної спрямованості, диференційованих за рівнем складності. Таких курсів повинно бути достатньо багато: частина з них повинна бути обов'язковою для вивчення, а інша частина – за бажанням учня) та соціальному (повинен врахувати запити населення на додаткові освітні послуги, що не ввійшли до

переліку курсів регіонального замовлення. Можливо надання таких послуг на платній основі).

Орієнтовний перелік та обсяг навчальних курсів для вивчення буде регулюватися на рівні школи в залежності від того, в якому типі навчального закладу дитина планує продовжувати своє навчання.

Звичайно, при цьому кожен учень матиме різні рівні складності змісту навчального матеріалу залежно від рівня здібностей, причому рівень складності учень обиратиме самостійно при наданні консультацій психологом, батьками та педагогами.

Координаційна роль у розробці змісту освіти, програм курсів регіонального розвитку, регуляції вибору предметів учнями безумовно повинна належати раді освітнього округу.

Особливість реалізації регіональної моделі допрофесійної підготовки полягає в організації тісного співробітництва на рівні регіону різноманітних освітніх систем – системи позашкільної освіти, системи початкової, середньої, професійно-технічної та вищої освіти. Старшокласник повинен мати можливість скористатися освітніми послугами іншого навчального закладу.

Висновки. Для систематичної якісної оцінки роботи навчальних закладів регіону необхідно впроваджувати єдину систему регіонального моніторингу, яким займатиметься рада освітнього округу. Своєчасне виявлення проблем в освіті кожного школяра дозволить, за умови внесення відповідних змін до чинного законодавства, вводити коефіцієнти додаткового фінансування для здібних учнів та тих, що потребують педагогічної допомоги. Вказане регулювання дозволить керувати якістю освіти на рівні регіону. Це питання буде предметом наших наступних досліджень.

Насамкінець, нам необхідно зазначити, що профільна освіта – це не заклади нового типу, не поглиблене вивчення предметів у вигляді «апендиксу» навчальних предметів. Профільна освіта – це якісно нова освіта для кожного учня в кожній школі.

Література

1. Вітковська О.І. Професійне самовизначення особистості і практичні аспекти професійної консультації: Монографія. – К.: Наук. світ, 2001.
2. Егоров О. Профильное образование: проблемы и перспективы // Народное образование. – 2006. – № 5. – С. 32-36.
3. Кавецький В.Є. Готовність школярів до вибору професії в сучасних умовах // Наукові записки Тернопільського державного

педагогічного університету. Серія : Педагогіка.-2000. - №1.- С.117-120.

4. Климов Е.А. Образ мира в разнотипных профессиях: Учеб. пособие. -М.: Изд-во МГУ, 1995.-224с.

5. Концепція профільного навчання в старшій школі. — К., 2003. — 14 с.

6. Крупська Н.К. Жінка - рівноправний громадянин СРСР : [Збірник статей і промов] / Н.К.Крупська. - К. : Партвидав, 1937. - 71 с.

7. Назимов И. Н. Экономические и педагогические проблемы профориентации. - Киев: Радянська школа, 1976. - 42с.

8. Національна доктрина розвитку освіти / Указ Президента України № 347 / 2002. — Київ, 17 квітня 2002 р.

9. Пазюченко Т. М. Індивідуалізація профорієнтаційної роботи зі старшокласниками : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.07 / Т. М. Пазюченко. — К., 2001. — 18 с.

10. Педагогічна майстерність: Підручник / І. А. Зязюн, Л. В. Крамушенко, І. Ф. Кривонос та ін.; За ред. І. А. Зязюна. — К.: Вища шк., 1997. — 349 с.

11. Положення про освітній округ, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 27 серпня 2010 р. N 777.

12. Ретивых М.В., Симоненко В.Д. Как помочь выбрать профессию. - Тула, 1990.-С. 53-125.

13. Рибалка В.В. Психологія честі та гідності особистості: культурологічні та аксіологічні аспекти: науково-методичний посібник. -К.: ТОВ "Інформаційні системи", 2011.

14. Самодрин А.П. Організація діяльності профільно-диференційованої школи // Рід. шк. — 1998. —№ 6. — С. 60-63.

15. Самодрин А.П. Формування навчально-освітнього простору регіону. Монографія. — Кременчук, 2005. — 604с.

16. Сидоренко, В. К. Вплив розвитку технологій на формування середовища людської життєдіяльності / В. К. Сидоренко // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. Володимира Гнатюка. Сер. Педагогіка : вип. присвяч. актуальним проблемам сучасної технологічної та проф. освіти / гол. ред. Г. Терещук ; редкол.: Л. Вознюк, В. Кравець, В. Мадзігон [та ін]. — Тернопіль, 2011. — № 3. — С. 3-9.

17. Талалуева Н.О. Обеспечение взаимосвязи между общеобразовательной и профессионально-технической подготовкой

учащихся в средних профтехучилищах: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Н.О.Талалуева. — К., 1980. — 20с.

18. Федоришин Б.А. Структура профессиональной ориентации. - В кн.: Психологические проблемы повышения эффективности и качества труда: Тез. докл. I Всесоюзн. Съезда психологов СССР. — М., 1977, ч. 1.

19. Федоришин Б. О. Психолого-педагогічні основи професійної орієнтації: дис. ... доктора пед. наук : 13.00.04 / Б. О. Федоришин. - К., 1996. - С.150-161.

20. Химинець В.В. Інноваційна освітня діяльність. — Ужгород, 2007. — С.205-333.

21. Шиян Н. І. Дидактичні засади профільного навчання у загальноосвітній школі сільської місцевості: дис... д-ра пед. наук: 13.00.09 / Харківський національний педагогічний ун-т ім. Г.С.Сковороди. - Х., 2005.

22. Ярошенко В.В. Школа и профессиональное самоопределение учащихся. -К.: Рад. школа, 1983.-112с.

Рецензенти:

Поясок Т.Б. — д. пед. н., проф.,

Самодрин А.П. — д. пед. н.

Стаття надійшла до редакції 14.01.2013